

ORTADOĞU'DA İRAN'IN VEKALET SAVAŞI POLİTİKASI¹Damla TAŞDEMİR KADERLİ²

Öz: Ortadoğu'nun önemli bir aktörü olan İran; geçmişi uzun yıllara dayanan, bölgesel ve küresel düzeyde saldırganlığa, sınırlandırmalara ve ambargolara maruz kalmıştır. İranlı yetkililere göre; uluslararası sistemdeki ayrımcılığa karşı uluslararası kurumlar, kurallar ve normlar İran'ın güvenliğini korumakta işlevsiz kalmıştır ve güven vermeyen ortaklar olarak görülmüştür. İran ise varlığını, güvenliğini, çıkarlarını ve uzun yıllardır bölgede oluşturduğu nüfuz alanını korumak istemektedir. İran 1979 Devrimi'nden bu yana, söz konusu tehditlerle doğrudan geleneksel konvansiyonel yöntemlerle karşılaşmak yerine; başta vekalet savaşı politikası olmak üzere, siyasi, politik, askeri ve finansal maliyetleri daha az olacağı öngörülen alternatif yöntemler uygulamaktadır. Ortadoğu'da vekalet savaşlarını en fazla ve en iyi uygulayan devlet olarak kabul edilen İran; Lübnan, Suriye, Irak, Bahreyn, Yemen gibi ülkelerde mevcut kazanımlarını korumak ve yeni çıkar alanları elde etmek amacıyla bazı paramiliter kuvvetler, milis yapılar, paralı askerler ve özel askeri şirketler aracılığıyla mücadele etmektedir. Bu minvalde bu makalenin amacı; İran'ın varlığını, güvenliğini ve çıkarlarını korumak maksadıyla Ortadoğu'da uyguladığı vekalet savaşlarının kapsamına ve hangi vekillerle, hangi amaçlarla, hangi coğrafyalarda iş birliği geliştirdiğine dair Türkçe literatüre katkı sunmaktır. Çalışmanın hazırlanmasında Türkçe ve uluslararası literatür taranmış, kütüphane veritabanları, İranlı karar vericilerin resmi açıklamalarının bulunduğu basılı ve online haber kaynakları, konuya ilişkin kitaplar, makaleler ve internet sayfaları kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İran, Vekalet Savaşı, Milis, Paramiliter, Özel Askeri Şirket.*

Article Category: International Relations

Date of Submission: 08.06.2026

Date of Acceptance: 13.06.2026

DOI: [10.5281/zenodo.20715460](https://doi.org/10.5281/zenodo.20715460)

¹ Bu makale, yazarın “Suriye İç Savaşında İran'ın Vekalet Savaşı Politikası: Irak Merkezli Vekil Gruplar” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr. Öğretim Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Email: damla.tasdemir@btu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3551-8227

IRAN'S PROXY WAR POLICY IN THE MIDDLE EAST

Abstract: Iran, an important actor in the Middle East, has been exposed to aggression, restrictions and embargoes at both regional and global levels for many years. According to Iranian officials; International institutions, rules and norms against discrimination in the international system have become dysfunctional in protecting Iran's security and are seen as unreliable partners. However, Iran wants to protect its existence, security, interests and the sphere of influence it has created in the region for many years. In this regard, since the 1979 Revolution, instead of facing threats directly, Iran implements alternative methods that are expected to have less political, military and financial costs, especially the proxy war policy. Iran, which is considered the state that implements proxy wars most and best in the Middle East; in countries such as Lebanon, Syria, Iraq, Bahrain and Yemen, it struggles through some paramilitary forces, militias, mercenaries and private military companies in order to protect its existing gains and obtain new areas of interest. In this regard, the purpose of this article is; To contribute to Turkish literature on the scope of proxy wars implemented by Iran in the Middle East in order to protect its existence, security and interests. While preparing the study, Turkish and international literature was scanned, library databases were examined, printed and online news sources containing official statements of Iranian decision makers were searched, and books, articles and websites on this subject were used.

Keywords: *Iran, Proxy War, Militia, Paramilitary, Private Military Company.*

Giriş

Ortadoğu bölgesinin en eski medeniyetlerinden biri olan İran'ın, tarihi politik hafızasından gelen endişeleri, güvenliğini sınırlarının ötesinden başlatan bir dış politika oluşturmaya sebep olmuştur. Nitekim I. Dünya Savaşı yıllarında İngiliz ve Rus etkisinde bulunan İran, II. Dünya Savaşı'nın ardından 1979 Devrimi'ne kadar ABD'nin etkisi altına girmiştir. 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'nden sonra ise ülkede yönetimi devralan yeni rejimin ABD ekseninden tamamen uzaklaşması ve “*ne Doğu, ne Batı*” ilkesi doğrultusunda bağlantısız bir dış politika yönelimini benimsemesi, bilhassa ABD'nin ve Batılı ülkelerin müttefiki olan küresel ve bölgesel güçlerle İran arasında adeta bir meydan okumayı ortaya çıkarmıştır. İran İslam Devrimi'nden önce Pehleviler'in yönetimde olduğu dönemde, “*Körfezde Çifte Sütun*” politikasının ortaklarından biri olarak ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden olan İran; İslam Devrimi'nin ardından ABD'yi ve müttefiklerini düşmanlaştırdığı dış politikasının da etkisiyle “*terörü destekleyen ülkeler*” listesine alınmış, kitle imha silahları bulundurduğu iddiasıyla 2002 yılında dönemin ABD Başkanı G. Bush tarafından “*Şer Eksen*”nin bir parçası olarak ilan edilmiştir.

Devrimin gerçekleşmesinin üzerinden çok kısa bir zaman geçtikten sonra 1980 yılında başlayan ve 1988 yılına kadar devam eden İran-İrak Savaşı'nın İran'ı ekonomik, askeri ve siyasi olarak oldukça yıpratması, dış politikada uygulamaya başladığı “*izolasyonizm*” politikası, bölgedeki bazı ülkelerle arasındaki bölgesel liderlik rekabeti, coğrafi olarak ABD'nin askeri üsleri ile çevrelenmeye başlaması, İran'a uygulanan ambargolar ve bu sebeple petrol ticaretini istediği düzeyde gerçekleştirememesi nedeniyle petrol gelirlerinin azalması ve buna bağlı olarak gerçekleşen ekonomik daralma, bölgede el-Kaide, Taliban, DEAŞ gibi Şii karşıtı radikal yapıların her an türeyebilmesi ve genel olarak tarihsel hafızasında yer alan “*işgal sendromu*” nedeniyle İranlı yetkililer ülkelerinin dışa bağımlılığını en aza indirecek ve kendi kendine yeterli olmasını sağlayacak politikalar uygulamaya çalışmışlardır. Konvansiyonel silah kapasitesini kendi üretimi ile geliştirmek isteyen İran; ABD ve İsrail'i nükleer bir tehdit olarak algılaması doğrultusunda nükleer teknolojisini de geliştirmeye yönelmiştir.

Genel hatlarıyla İran-ABD ilişkileri 1979 Devrimi'nden bu yana pek çok kriz döneminden geçmiştir. Yaklaşık yarım asırdır İran Devrimi'ni düşmanca bir meydan okuma olarak algılayan ABD'nin İran'a karşı siyasi ve ekonomik olarak tecrit etme, uluslararası varlıklarını dondurma, uluslararası ticareti sınırlandırma, askeri kapasitesini zayıflatma gibi yaptırımları günümüze dek sürmüştür. 1979'dan sonra Şii mezhebinin temelleri üzerine kurulan yeni rejim ABD açısından teokratik bir bölgesel düzen kurma ve buna liderlik etme arayışı olarak yorumlanmış,

bu durum hem ABD tarafından, hem de İran'ın bu modelinin kendi devletlerinde sorunlara sebep olmasından endişe eden bazı bölge ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanmış ve İran'ın sınırlandırılması üzerine politikalar üretmelerine sebep olmuştur. Nüfusunun yaklaşık %90'ı Şiiilerden oluşan İran'ın, bölgede Şii nüfusun bulunduğu ülkeler üzerinde Şii eksenli bir mezhep politikası yürüttüğü doğru olmakla birlikte, bölgede köklü bir tarihsel geçmişe sahip olan İran'ın tüm dış politikasını mezhep politikası üzerine kurduğunu söylemek eksik olacaktır. Zira Azerbaycan-Ermenistan sorunu, Çeçen Savaşı, Müslüman Kardeşler'e karşı sol-milliyetçi Suriye Baas'ını desteklemesi gibi pek çok örnekte görüldüğü üzere İran'ın günün şartlarında çıkarlarının gerektirdiği ölçüde mezhepsel ortaklığı arka plana atarak pragmatik dış politikalar izlediği görülmüştür.

İran'a karşı geçmişi uzun yıllara dayanan uluslararası saldırganlığa, sınırlandırmalara ve ambargolara karşı uluslararası kurumlar, kurallar ve normlar işlevsiz kalmıştır. Ortadoğu bölgesinin önemli bir aktörü olan İran ise uzun yıllardır bölgedeki devletler ve devlet-dışı aktörler üzerinde oluşturduğu nüfuz alanını korumak istemektedir. İran açısından uluslararası ve bölgesel kurumların güven vermeyen ortakları ifade ettiği sistemde, düşman ve rakiplerin tehditlerini ülke sınırlarının ötesinde bertaraf etmek amacıyla yöneldiği alternatif yöntem ve stratejilerden biri devlet-dışı silahlı aktörlerden faydalandığı vekalet savaşı politikası olmuştur. Vekalet savaşı politikasını Ortadoğu ülkeleri arasında en fazla ve en iyi uygulayan devletlerin başında İran gelmektedir. Küresel ve bölgesel düzeyde ambargolarla sınırlanan ve pek çok tehdit unsuruyla çevrelenmiş olan İran, güvenliğini ve bölgedeki çıkarlarını korumak amacıyla, söz konusu tehditlerle doğrudan konvansiyonel yöntemlerle karşı karşıya kalmasını da önleyecek şekilde vekalet savaşı uygulamaktadır.

Bu minvalde çalışmanın amacı; İran'ın vekalet savaşı yöntemini tarihsel ve güncel uygulananıyla, değişen ve dönüşen yönleriyle incelemek, bölgenin farklı ülkelerinde bu yöntemi nasıl kullandığını, nasıl meşrulaştırmaya çalıştığını ve hangi vekiller ile iş birliği yaptığını açıklamaktır. Bu doğrultuda öncelikle “vekalet savaşı”nın kavramsal açıklaması yapılacak, avantajları ve dezavantajları üzerinde durulacaktır. Ardından İran'ın uyguladığı vekalet savaşının aktörleri tanımlanacaktır. Akabinde ise Ortadoğu bölgesinde hangi ülkelerde, hangi vekil grupları, hangi amaçları ve politikaları doğrultusunda kullandığı açıklanacaktır. Veri kaynakları olarak; İran karar vericilerinin resmi açıklamalarının yer aldığı devlet kanalları ve resmi web sayfaları, uluslararası ve Türkçe literatür kullanılacaktır.

1. “Vekalet Savaşı” Kavramı

“Vekalet Savaşı” kavramının ilk popülerleştiği dönemde en bilinen tanımlarından birini yapan Karl Deutsch; iki dış gücün stratejileri, hedefleri ve çıkarları doğrultusunda, üçüncü bir ülkenin toprağında o ülkenin kaynaklarını kullanarak savaşmaları olarak tanımlamıştır.³ Deutsch’un tanımında bilhassa Soğuk Savaş yıllarındaki ABD-SSCB rekabeti işaret edilmiştir. Ancak bu çerçevedeki tanım devlet merkezli olması ve devlet dışı aktörleri ihmal etmesi yönüyle eleştirilmiştir.⁴

Soğuk Savaş’ın bitişinin ardından ise, uluslararası ilişkilerin pek çok unsurunda olduğu gibi; savaş olgusu, savaşın yöntemleri ve aktörleri konusunda da bazı değişim ve dönüşümler ortaya çıkmıştır. Güç kullanmak uluslararası ilişkilerin başat aktörü olarak kabul edilen devletlerin tekelinde olmaktan çıkmış; etnik, ideolojik, dini kimlikler veya ticari güdüler çerçevesinde devlet-dışı silahlı aktörler de öne çıkmaya başlamıştır. Savaşların amaçları ve yöntemlerindeki bu dönüşümle birlikte devletler arası (*inter-state*) savaşlardan çok daha fazla sayıda ve daha uzun zamana yayılan devlet içi (*intra-state*) savaşlar görülmeye başlanmıştır.⁵

“Vekalet savaşı” kavramının bugünkü anlamıyla savaş literatüründe yer edinmesine katkı sunan Mumford ise; vekalet savaşını üçüncü aktörlerin dolaylı yoldan, devlet dışı aktörler aracılığıyla, çatışmalara müdahil olabildikleri bir yöntem olarak ifade etmiş ve devlet merkezli tanımlardan uzaklaştırmıştır. Vekalet savaşını Mumford’a benzer şekilde açıklayan Hughes da, üçüncü aktörlerin kendi ordularını kullanmak istemedikleri durumlarda uyguladıkları bir savaş biçimi olmasını vurgulamıştır.⁶ Arap Baharı’ndan önce genel olarak iki rakip gücün üçüncü bir ülkede, o ülkenin yerel aktörleri aracılığıyla yürüttükleri mücadele olarak ifade edilirken, Arap Baharı’nın ardından kavramın geçirdiği değişim ve dönüşümlerin neticesinde; herhangi bir rakibe karşı olması beklenmeksizin, bir dış aktörün başka bir ülkedeki çıkarları ve hedefleri doğrultusunda yerel güçler ile oluşturduğu iş birliği sayesinde uyguladığı bir tür savaş yöntemi olarak görülmeye başlanmıştır.⁷

³ Veysel Kurt (2019), “Arap İsyancıları Sonrasında Ortadoğu’da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği”, *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), s. 310; Vahit Guntay (2020), “Neorealist Yaklaşımdan Vekalet Savaşlarının Analizi; Suriye Krizi Örneği”, *TESAM Akademi Dergisi*, 7(2), s. 499.

⁴ Ali Gök (2021), “Suriye ve Libya’da Meydana Gelen Çatışmaların Vekalet Savaşı Teorisi Kapsamında Karşılaştırılması”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 10(1), ss. 123-124.

⁵ Sami Eker (2015), “Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(1), ss. 31-45.

⁶ Ali Gök (2021), “Suriye ve Libya’da Meydana Gelen Çatışmaların Vekalet Savaşı Teorisi Kapsamında Karşılaştırılması”, ss. 123-124.

⁷ Veysel Kurt (2019), “Arap İsyancıları Sonrasında Ortadoğu’da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği”, s. 310; Vahit Guntay (2020), “Neorealist Yaklaşımdan Vekalet Savaşlarının Analizi; Suriye Krizi Örneği”, s. 500.

Rakipler arasında doğrudan karşı karşıya gelmeyi önleyen vekalet savaşı yöntemi gerilimin tırmanmasını ve nükleer savaşa dönüşme olasılığını önlemesi yönüyle taraflar açısından cazip görülmektedir. Geleneksel konvansiyonel savaflara nazaran askeri, ekonomik, siyasi, sosyolojik yönleriyle daha az maliyetli olması ve asıl aktör ile vekili arasındaki ilişkinin inkar edilebilirliği sayesinde uluslararası sorumluluktan kaçınmayı mümkün kılması da vekalet savaşlarını bir dış politika tercihi haline getirmiştir. Devletlerin doğrudan kendi resmi silahlı kuvvetlerini kullanmayı uygun görmedikleri durumlarda da uygulanmaktadır⁸ ve neticede sivil risklerin ve can kaybının en aza indirilmesi yönüyle avantaj sağlamaktadır.⁹ Devletlerin çatışma sahalarında resmi ordularını kullanmak yerine yerel silahlı aktörler aracılığıyla vekalet savaşı yürütmeleri, bu aktörlerin yerel nüfusa karışarak daha kolay kabul görmelerini, daha rahat istihbarat elde edebilmelerini, daha etkin olmalarını hatta vekil bir gerilla gücü ise arazi şartlarına daha hakim olmasını beraberinde getirebilmektedir. Devletlerin kendi sınırlarından uzaktaki hadiseleri etkilemelerine imkan vermesi,¹⁰ vekil grupların düzenli ordulardan daha kısa sürede harekete geçebilir ve daha esnek özelliklerde olması,¹¹ cephe kavramının ortadan kalktığı ve düşmanın belirsizleştiği çatışma ortamında ağır ve büyük donanıma sahip orduları dahi handikap içine düşürebilmesi ve geleneksel savaflardan daha yıkıcı olması¹² gibi avantajlarıyla bir savaş yöntemi olarak bilhassa 2000'li yılların başından bu yana çokça uygulanmaktadır.

Ancak bununla birlikte vekalet savaşlarının yürütüldüğü çatışma sahalarında zamanın, mekanın ve uygulanan yöntemlerin belirsiz olduğu bir kaos hali olması,¹³ asıl aktörün vekiline fazlaca bağlılık ve taahhütte bulunması halinde vekilin ek kaynaklar talep etmesi olasılığı, asıl aktörün vekilini yeterince denetlemediği veya asıl ile vekil arasında uyumsuzluk olduğu hallerde vekilin kendi çıkarlarını takip etmeye yönelmesi gibi dezavantajlar da ortaya çıkabilir.¹⁴ Vekil, asıl aktörün kamuoyu desteğini azaltacak faaliyetlerde bulunabilir, aldığı silahları amacının dışında veya sivillere karşı kullanabilir, rakip tarafa aktarabilir.¹⁵ Güçleninceye ve meşruiyet kazanıncaya kadar asıl aktör olan devletin desteğine ihtiyaç duyan vekil, çatışmalardaki

⁸ Tyrone L. Groh (2019), *Proxy War: The Least Bad Option*, California: Stanford University Press, ss. 83-85.

⁹ Kiahna Stephens (2021), "Proxy Wars and Their Impacts", 12.01.2021, The Borgen Project, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://borgenproject.org/proxy-wars-and-their-impacts/>

¹⁰ Daniel L. Byman (2018), "Why Engage in Proxy War? A State's Perspective", 21.05.2018, Brookings, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/05/21/why-engage-in-proxy-war-a-states-perspective/>

¹¹ Serhat Erkmen (2019), "Silahlı Güçler; Ordular, Para-Militer Yapılar, Özel Askeri Şirketler", *Uluslararası İlişkiler Konseyi*, 39, ss. 1-3.

¹² Sami Eker (2015), "Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği", ss. 31-45.

¹³ A.g.e.

¹⁴ Tyrone L. Groh (2019), *Proxy War: The Least Bad Option*, ss. 91-93.

¹⁵ Kiahna Stephens (2021), "Proxy Wars and Their Impacts".

başarısı, hedeflerini gerçekleştirerek tamamlaması veya asıl aktör ile arasındaki çekişmeler sebebiyle artık bir vekil olarak iş birliği yapmayı tercih etmeyebilir. Diğer aktörlerin vekili kendi yanlarına çekmeleri veya asıl ile vekil arasındaki strateji boşluklarından faydalanarak asıl aktörü saf dışı bırakmaları söz konusu olabilir.¹⁶ Neticede kısa vadede doğrudan çatışmadan, askeri, ekonomik ve sosyolojik maliyetlerden kaçınmaya imkan veren vekalet savaşının, uzun vadede aynı yönlerde maliyetleri daha fazla artırabilir.

Vekalet savaşının aktörleri çoğunlukla bir tarafta devletler, diğer tarafta devlet-dışı silahlı gruplardan oluşmaktadır. Vekalet savaşının tarafları yalnızca devletlerden de oluşabilir. Büyük bir devletin vekili nispeten daha küçük bir devlet olabilir. Küçük bir devletin vekilinin büyük bir devlet olması da mümkündür ancak pek karşılaşılabılır değildir.¹⁷ Fakat bu çalışmada İran'ın uyguladığı vekalet savaş politikasının ana aktörleri olan “*devlet-dışı silahlı aktör*”ler üzerinde durulacaktır.

2. Vekalet Savaşı'nın Aktörleri

İran; rakip ve düşmanlarla doğrudan karşı karşıya gelmek yerine, gerilimin tırmanmasını sınırlı düzeyde tutması beklenen bir yöntem olan vekalet savaşını uygularken pek çok devlet-dışı silahlı aktör ile iş birliği kurmaktadır. Vekalet savaş politikası İran'da herhangi bir liderin kişilik özelliklerinden veya konjonktürden kaynaklanan değil, uzun yıllardır pek çok lider tarafından uygulanmakta olan bir dış politika aracıdır.

Çoğunlukla devlet otoritesinin zayıf, siyasi düzen, sosyo-ekonomik refah ve güvenlik seviyelerinin yetersiz olduğu bölgelerde devlet-dışı silahlı aktörlerin kolaylıkla ortaya çıkabildikleri görülmektedir. İran açısından özellikle Arap Baharı süreciyle birlikte eylemleri yükselişe geçen vekillerin bazı ortak nitelikleri ve motivasyonları vardır. Ortak etnik, ideolojik, dini veya mezhepsel aidiyetleri olan devlet-dışı silahlı aktörlerin zaman zaman bir çatı yapı altında birleşebildikleri görülmektedir. Devlet içi veya devletler arası bir vekalet savaş sahalarında, vekil aktörlerin faaliyetleri belirli bir toprak parçası ile sınırlı kalmayabilir. Vekalet ettikleri asıl aktör için veya yalnızca kendileri için iktidar veya egemenlik peşinde koşabilirler, bu sırada öznel karar alma süreçleri benimseyerek alışılmamış bir kurumsallaşma süreci sergileyebilirler. Çoğunlukla devletlerle ilişki kurarak onlar adına vekaleten savaşan söz konusu devlet-dışı silahlı vekil aktörlerden bazıları vekalet ilişkisinin ilerleyen evrelerinde kendisi

¹⁶ Amos C. Fox (2019), “Conflict and the Need for a Theory of Proxy Warfare”, *Journal of Strategic Security*, 12(1), ss.49-66.

¹⁷ İzzet Koncağül (2022), “Suriye Krizi, Vekalet Savaşları ve Türkiye” içinde (editörler: Hüsnü Özlü & İzzet Koncağül) *Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar*, Ankara: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, s. 73.

adına savaşmayı, kendi özerk topraklarına ve devletine sahip olmayı seçebilir. Uzun vadede devrimci bir güdü doğrultusunda, bir devletin siyasi yapısını veya dünya sistemini değiştirmeyi amaçlayabilirler. Nitekim İran'ın vekillerinin de dahil olduğu Ortadoğu bölgesindeki dini motivasyonlu devlet-dışı silahlı aktörlerin, merkezleri olan ülkelerin sınırları dışına çıkma eğiliminde oldukları görülmektedir. Devlet-dışı silahlı aktörler kavramı genel olarak; milisler, paramiliter güçler, paralı askerler, özel askeri şirketler, yerel militan gruplar, terörist gruplar, isyancı gruplar, şehirli çeteler, savaş ağaları, suç örgütleri ve ulus aşırı gruplar gibi yapıları kapsamaktadır.¹⁸

İran'ın güvenlik sorunlarıyla mücadele ederken, geleneksel ordusu olan Arteş ve Devrim'in ardından kurulmuş olan Devrim Muhafızları Ordusu (DMO)'ndan başka iş birliği yaptığı yardımcı silahlı kuvvetler, düzenli ordulardan daha esnek ve daha kısa sürede harekete geçebilir niteliktedir. Genellikle belirli bir amaç doğrultusunda kurulan yardımcı silahlı güçler, kuruluş amaçlarını aşan güvenlik yapılarına dönüşebilirler. Yardımcı silahlı kuvvetler genel hatlarıyla paramiliter güçler ve hükümet yanlısı milisler olarak iki grupta incelenebilir. Bu yapılar devlet ile kurdukları bağın düzeyi açısından birbirinden farklıdır. Paramiliter (yarı-askeri) güçler, devletin resmi görevlileri tarafından kurulan ve kendisini oluşturan devlet ile açık ve resmi bağları bulunan birimler olmakla birlikte, devletin düzenli ordusunun komuta-kontrol zincirinde değildir. Yine de devletin paramiliter güçler üzerinde idari kontrolü vardır. Devlet tarafından örgütlenir, eğitilir ve donatılırlar. Düzenli ordular kadar güçlü şekilde silahlandırılabilirler. Gayri nizami faaliyetlerden ziyade, çoğunlukla özel iç güvenlik meseleleriyle görevlendirilirler. Hükümet yanlısı milisler ise paramiliter güçlerden farklı olarak, bir amaç doğrultusunda kendi yapılarını kendileri kuran, devletin tam olarak kontrolünde olmayan, devlet ile gayri resmi bağları olan, ulusal ya da ulus-altı düzeyde faaliyet gösteren örgütlü silahlı oluşumlardır. Hükümet yanlısı milisler örgütlenme sürecinde eğitim, finansman, teçhizat, enformasyon ve operasyon desteği boyutlarında devletler ile paylaşım halinde olabilirler. Düzenli ordu ile birlikte operasyonlara katılabilirler ancak devletin düzenli güvenlik birimi olan ordunun bir parçası değildir ve ordunun görevlerini üstlenemezler.¹⁹ İran'ın Ortadoğu'da kullandığı başlıca paramiliter kuvveti "*Kudüs Gücü*"dür. Bölge politikaları doğrultusunda Besic Kuvvetleri, Lübnan Hizbullahı ile onun Irak ve Suriye kolları, Haşdi Şabi, Fatimiyyun Tugayı, Zeynebiyyun Tugayı, Bedir Tugayı, Zülfikar Tugayı, Ebu Fadl el-Abbas,

¹⁸ Murat Yeşiltaş & Burhanettin Duran (2018), "Ortadoğu'da DDSA'ların Yükselişi" içinde (editörler: Murat Yeşiltaş & Burhanettin Duran) *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, Ankara: SETA, ss. 11-20.

¹⁹ Serhat Erkmen (2019), "Silahlı Güçler; Ordular, Para-Militer Yapılar, Özel Askeri Şirketler", ss. 1-5.

Asaib Ehl el-Hak, Kataib Seyyid eş-Şüheda, Harekat Hizbullah el-Nuceba, Ammar İbn Yasir, Esedullah Galib gibi daha pek çok milis yapıyla da iş birliği yaptığı bilinmektedir.

Savaş ve çatışma sahalarının bir diğer önemli vekil aktörleri paralı savaşçılar ve özel askeri şirketlerdir. Özel askeri şirketlerin temellerinin Soğuk Savaş yıllarının ikinci yarısına dayandığı bilinmektedir. Politik niteliği olmayan özel askeri şirketler çatışma sahalarında eğitim, istihbarat, operasyonel, lojistik, stratejik planlama gibi faaliyetler gösteren, kar güdüsüyle hareket eden ticari yapılardır. Devletler, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler veya bireyler özel askeri şirketlerden hizmet satın alabilmektedir. Resmi orduların asker sayısı, kapasite, uzmanlık, tecrübe, teknik özellikler, organizasyon yeteneği gibi nitelikleriyle yetersiz olmaları durumunda devletler özel askeri şirketlerden destek alabilmektedir. Bununla birlikte tüm bu nitelikleri üst düzeyde olan devletlerin de siyasi risklerden kaçınma ve maliyetleri azaltma doğrultusunda bu şirketlerle iş birliği yaptıkları görülmektedir. Zira özel askeri şirketlerin en önemli müşterilerinden biri ABD'dir.²⁰ BM gibi uluslararası örgütlerin de politik, hukuki ve finansal maliyetlerin azaltılması, işlevsellik, hız, verimlilik ve kolay ulaşılabilirlik gibi nitelikleri nedeniyle barışı koruma operasyonlarında ve insani müdahalelerde özel askeri şirketlerden destek satın aldıkları görülmektedir.²¹ Özel askeri şirketler herhangi bir devletin ordusuna bağlı değildir. Yasal sözleşmeler yoluyla hizmet sunarlar. Tüzel kişiliğe sahip olan özel askeri şirketler hiyerarşik bir organizasyon niteliğindedir. Çoğunlukla profesyonel eski askerlerden oluşan söz konusu şirketler; fiilen savaşa katılma, danışmanlık ve eğitim hizmeti sunma, güvenlik ve koruma sağlama, operasyonel ve taktik destek gibi konularda faaliyet göstermektedir.²² Özel askeri şirketlerin eylemlerinin uluslararası hukuk tarafından sınırlandırılmaması, Cenevre Sözleşmesi veya uluslararası insancıl hukuk kapsamında bulunmamaları, siyasi müzakereye ve kovuşturmayaya tabi tutulamamaları, eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmeleri konusunda önemli hukuki boşluklara sebep olmaktadır.²³ İran'ın özel askeri şirketlerden destek satın alma tecrübesinin 2011 yılında başlayan Arap Baharı'nın Suriye'ye sığramasından sonra, Rusya ile yaptığı iş birliği çerçevesinde başladığı söylenebilir. Örneğin Suriyeli eski askerler ve istihbarat

²⁰ A.g.e., ss. 5-6.

²¹ Zeynep Arıöz (2019), "Küreselleşme Sürecinde Güvenliğin Dönüşümü: Özel Askeri Şirketler", *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 2(1), ss. 26-27.

²² A.g.e., ss. 23-24.

²³ Michelle Small (2006), "Privatisation of Security and Military Functions and the Demise of the Modern Nation-State in Africa", *Occasional Paper Series*, 1(2), ss. 14-16.

görevlileri tarafından kurulmuş olan el-Kala ve el-Fecr gibi şirketlerden askeri hizmet aldığı iddia edilmiştir.²⁴

İran'ın başlıca vekil aktörlerinden bir diğeri ise, kişisel kazanç güdüsüyle ve serbest çalışan paralı askerlerdir. Uluslararası hukuk tarafından yasaklanmış olmakla birlikte, günümüzde neredeyse bütün çatışma sahalarında paralı askerler yer almaktadır. Her ikisi de ticari kazanç güdüsüyle hareket eden özel askeri şirketler ve paralı askerler arasındaki temel fark; özel askeri şirketler kuruldukları ülkelerin yasalarına bağlı olarak aynı anda birden fazla müşteri için birden fazla sahada çalışırken; paralı askerlerin hukuki bir geçerliliklerinin olmaması ve sınırlı alanda sınırlı görev alabilmeleridir.²⁵ İran'ın paralı askerler kapsamında özellikle Afganistanlı ve Pakistanlı Şiiler ile iş birliği yaptığı görülmüştür.

3. İran'ın Ortadoğu'daki Vekalet Savaşı Politikası ve Vekil Aktörleri

İran'ın savunma hattı başta Batılı devletler, ABD ve İsrail tehditlerine karşı, ülke sınırlarının ötesinde başlayan bir caydırıcılığa dayandırılmıştır. İran rakip ve düşmanlarla mücadele ederken, konvansiyonel gücünün yetersiz kalması olasılığını, geleneksel savaşların yüksek ekonomik ve insani maliyetlerini göz önüne alarak; vekalet savaşı, asimetrik savaş, propaganda gibi yöntemler uygulamaktadır. İran bölgesel ve küresel düzeydeki tehditlere karşı hem dengeleme ve caydırıcılık oluşturmak, hem de gerilimin tırmanmasını sınırlı düzeyde tutmak amacıyla bilhassa vekalet savaşı yöntemine ağırlık vermektedir. Diğer ülkeler için de geçerli olan, vekalet savaşlarının yukarıda sayılan bazı avantajları İran açısından da fayda sağlamıştır. Bu doğrultuda çıkarlar ve tehdit algıları hususunda ortak paydada bulunduğu bazı devletlerle ve vekil gruplarla iş birliği yapmaktadır. 1979 Devrimi'nden önce devletin güvenliği geleneksel ordusu olan "Artesh"ın ve istihbarat birliğinin sorumluluğunda iken, İslam Devrimi'nin ardından yeni rejimin korunması ve ülke sınırları dışındaki askeri faaliyetlerde görevlendirilmek amacıyla DMO'nun koordinasyonunda bazı paramiliter ve milis gruplar oluşturulmuş, Ortadoğu'daki pek çok devlet-dışı silahlı grup ile İran arasında güçlü bir vekil ağı ortaya çıkarılmıştır.²⁶

²⁴ *Al-Monitor* (2021), "Suriye: Rusya ve İran'ın Nüfuz Yarışı Özel Güvenlik Şirketlerine Uzandı", 04.02.2021, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2021/02/syria-iran-russia-recruit-private-security-companies.html>.

²⁵ Peter Warren Singer (2001/2002), "Corporate Warriors: The Rise and Ramifications of the Privatized Military Industry", *International*, 26(3), ss. 5-8.

²⁶ Yasemin Konukcu (2018), "İran'ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi", *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(3), ss. 79-80, 85.

1979 Devrimi'nin ardından İran'ın bölgede artan tehditleri, devlet-dışı silahlı aktörlerle kurduğu ilişki ve vekalet savaşı politikasına karşı başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkeleri 1981 yılında Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)'ni kurmuşlardır. İran ile Körfez ülkeleri arasında Arap Baharı'ndan önceki bölgesel gerilimler genellikle mezhep ve ideoloji temelli iken, 2011 yılında başlayan Arap Baharı'nın ardından iktidar mücadelelerine dönüşmüştür. Nitekim Arap Baharı protestolarının ardından Yemen, Libya ve Suriye üzerindeki rekabet ve gerilim noktaları vekalet savaşlarına dönüşmüştür. Söz konusu vekalet savaşı sahalarının tarafları yalnızca yerel aktörler değil, aynı zamanda bu ülkelerde etkinlik alanlarını genişletmek ve rakiplerini zayıflatmak isteyen küresel ve bölgesel güçlerdir. Küresel ve bölgesel devletlerin yerel güçler ile aralarındaki iş birliği yerel güçler açısından finansal destek ya da silah yardımı almaktan öte, genellikle hedef ülkede iktidar avantajı elde etmektir.²⁷

İran'da 1979 yılında gerçekleşen devrimin üzerinden henüz çok kısa bir zaman geçmişken, 1980 yılında başlayan ve sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı sürecinde İran destekli milis gruplar Irak, Lübnan, Kuveyt, Bahreyn gibi pek çok ülkede saldırılar ve eylemler gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda eylemleriyle ön plana çıkan İran destekli ilk ve en önemli milis yapı Lübnan merkezli Hizbullah olmuştur. Hizbullah, İran'ın çıkarları doğrultusunda Lübnan'daki Şii poli-tize etmiştir. İran'ın Hizbullah aracılığıyla ilk kez Lübnan'da uyguladığı ve başarılı olduğu politikası, İran'ın nüfuzunun Lübnan'da kalıcı hale gelmesini sağlamıştır. Hizbullah'ın başarısı diğer milis gruplar için de örnek oluşturmuştur. İran, Hizbullah aracılığıyla Lübnan'da sağladığı etki alanını, Irak ve Yemen'deki vekilleri aracılığıyla da uygulamıştır. İran Suriye'de de 1979 Devrimi'nden itibaren oluşturduğu nüfuz alanını kalıcı hale getirmek, özellikle Arap Baharı'ndan sonraki kaos ortamında mevcut çıkarlarını korumak amacıyla devlet-dışı silahlı vekil aktörleri kullanmıştır. Arap Baharı'nın başlamasının ardından DEAŞ'ın yükselişine karşı İran ile ABD Başkanı Obama döneminde yapılan iş birliği aracılığıyla, İran destekli devlet-dışı silahlı aktörler Suriye, Irak, Lübnan ve Yemen'de etki alanlarını genişletmişlerdir. Örneğin Yemen'de hükümet karşıtı ve İran ile iş birliği halinde olan Husiler'e bağlı Ensarullah birliği, Hizbullah tarafından eğitilmiş ve İran tarafından silahlandırılmıştır.²⁸ Hizbullah İran'ın Pan-Şii düşüncesinin en önemli unsurlarından biri olarak görülmekte ve başlıca vekili olarak nitelendirilmektedir. İran ile Hizbullah arasındaki mezhepsel ortaklığın yanı sıra, İran'ın Hizbullah'a askeri, politik ve finansal desteği iş birliğinin sürdürülebilir olmasını sağlamıştır.

²⁷ Veysel Kurt (2019), "Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu'da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği", s. 308.

²⁸ Selim Öztürk (2020), "İran Destekli Terörist Grupların Suriye'deki Varlığı", 13.02.2020, *Anadolu Ajansı*, Erişim Tarihi:08.06.2026, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iran-destekli-terorist-gruplarin-suriye-deki-varligi-/1732926>.

İran'ın Ortadoğu'da uygulamaya çalıştığı rejim ihracı ve mezhep politikası üzerinden bölgede nüfuz kurma siyaseti, Şii nüfusu bulunan ülkelerin İran'dan tehdit algılamasına ve dolayısıyla karşı hamlelere sebep olurken, İran'ın Hizbullah aracılığıyla Lübnan'daki Şiiler üzerinde oluşturduğu etki alanı, Doğu Akdeniz siyasetinde rol alan aktörlerden biri olmasını desteklemiştir.²⁹

İran'ın 1979 Devrimi'nden sonraki ilk bölgesel vekillerinden bir diğeri Yemen'deki Zeydi koluna mensup Husilerdir. Devrimden önce ABD'nin Ortadoğu'daki iki önemli müttefiki olan İran ve Suudi Arabistan, Devrim sonrası İran'ın değişen politik tercihleri sebebiyle iki rakip haline dönüşmüşlerdir. Suudi Arabistan'ın Yemen hükümeti ile müttefik olması ve her ikisinin de Yemen'deki Husiler'i bir güvenlik tehdidi olarak görmeleri, Husiler'e karşı özellikle 2004 yılından itibaren pek çok kez operasyonlar düzenlemelerine sebep olmuştur. Suudi Arabistan ve Yemen hükümeti ittifakına karşı İran'ın Husiler'i başta silah transferi olmak üzere çeşitli şekillerde desteklemesi, Yemen'i bir vekalet savaşı sahası haline getirmiştir. İran'ın Husiler'e desteği Yemen'deki Ali Abdullah Salih hükümeti döneminde başlamış, Salih'in ardından Abdurrabbu Mansur el-Hadi döneminde de devam etmiştir. İran ve Suudi Arabistan'ın bölgesel rekabeti Yemen'de; Suudi Arabistan'ın Hadi iktidarına bağlı silahlı güçleri, İran'ın ise Husiler'e bağlı Ensarullah Hareketi'ni ve iş birliği yaptığı bazı aşiretleri desteklediği bir vekalet savaşı olarak tezahür etmiştir. Zira hem İran, hem de Suudi Arabistan rakibin etkisini kırarak Yemen'de kendi kontrolünde olacak bir iktidarın tesisini hedeflemişlerdir. 2011'de başlayan Arap Baharı hareketlerinden sonra ise Yemen'de yeniden inşa ve demokrasi talepleri iç savaşa sebep olmuş; İran, Suudi Arabistan, BAE ve KİK ülkelerinin bölgesel taraflar, ABD'nin ise küresel aktör olarak dahil oldukları bir vekalet savaşı ortaya çıkmıştır. Yemen'in Saada (Sa'da/Sa'dah) kentinde yoğun olarak yaşayan Husiler'in özellikle Arap Baharı hareketleri başladıktan sonra bu kentte vali atama, vergi toplama ve yerel hizmetlerde merkezi yönetimden bağımsız faaliyet göstermeleri İran'ın desteği ile ilişkilendirilmiş fakat Husiler İran'dan talimat almadıklarını açıklayarak, iş birliğinin yalnızca destek boyutunu vurgulamışlardır. Yemen'in başkenti Sanaa'nın Husiler tarafından kontrol edilmeye başlanmasının üzerine, Tahran milletvekili Ali Rıza Zakai, Sanaa şehrini İslam Devrimi'ne bağlanan ve İran kontrolüne giren Arap başkentlerinden biri olarak nitelemiştir. Dönemin İran dini lideri Ayetullah Ali Hamaney'in Uluslararası İlişkiler Danışmanı Ali Ekber Velayeti Lübnan'da Hizbullah'ın üstlendiği rolü Yemen'de Husiler'in üstlenmesini umduğunu ve Husi lideri Abdulmelik El-

²⁹ Yasemin Konukcu (2018), "İran'ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi", ss. 83-86.

Husi'nin Yemen'de devrimi yönetmesinden memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla İran'ın Yemen yönetimini Husiler'in ele geçirmesine dair isteğinin ve İran-Husi ilişkisinin boyutlarını işaret eden açıklamalar, İran'ın Husiler aracılığıyla Yemen'de yürüttüğü vekalet savaşını da açığa çıkarmıştır. Arap Baharı sürerken 2015 yılında Yemen'de Husiler'in yönetime el koymalarından memnun olan İran makamları Husiler'i meşru iktidar olarak kabul etmiş ve yeni yönetim ile pek çok alanda anlaşmalar imzalamıştır.³⁰

İran'ın Irak üzerinden kurguladığı politikasının önünü açan gelişme ise ABD'nin 2003'te Irak'ı işgalinin ardından Saddam Hüseyin'in ortadan kaldırılması olmuştur. Zira İran'ın hem özelde Irak politikasının, hem de Ortadoğu politikasının önündeki sınırlayıcı faktörlerden biri Irak'ta İran'a rakip olan Saddam Hüseyin rejimiydi. ABD'nin "*Irak'a Özgürlük Operasyonu*" ismiyle 2003 yılında başlattığı hareketin neticesinde İran Irak'taki rakip rejimden bir anlamda kurtulmuş olmakla birlikte, bu tarihten itibaren Irak'ta büyük bir ABD askeri varlığıyla karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla İran Irak'ta etkin olmaya çalışırken kendisini kısıtlayan ABD'nin etkisini aşmaya çalışmış ve başta Iraklı Şii milisler olmak üzere yerel aktörlerle iş birliği yaparak bir başka vekalet savaşı cephesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Arap Baharı'nın ardından bilhassa Suriye krizinin baş göstermesi ve Trump döneminin belirsiz Amerikan dış politikasının da etkisiyle, Irak'ta ve bölgede dengeleri kontrol altında tutmak isteyen İran, Rusya'nın da desteğiyle pro-aktif bir dış politika ve direniş sergilemiştir.³¹

2011 yılında Ortadoğu'da Arap Baharı hareketleri başladığında İran; Tunus, Mısır, Libya, Yemen ve Bahreyn'de gerçekleşen hükümet karşıtı protestoları ve Batı ile iş birliği halinde olduklarını vurguladığı iktidarların devrilmelerini 1979 İslam Devrimi'nden ilham alan "*İslami Uyanış*" hareketleri olarak nitelemiş ve memnuniyet duymuştur. Protestoların bölgedeki en önemli müttefiki ve "*Direniş Eksen*"nin "*altın halkası*" olarak nitelediği Suriye'ye sığması üzerinde ise, 1979 Devrimi'nden o güne kadar Suriye'de oluşturduğu çıkar alanının zarar görmesi endişesiyle Beşar Esad rejimini desteklemiştir. Esad yönetimindeki Suriye; İran'ın özellikle Hizbullah ve Filistinli direniş örgütleri ile iletişimde lojistik bir köprü işlevi görmüştür. Dolayısıyla İran'ın savunma stratejisinde kritik önemdeki Suriye'de İran'a dost ve müttefik olan Esad rejiminin devrilerek yerine düşman veya rakip bir rejimin gelmesi, İran'ın caydırıcılık unsuru olan ileri savunma hattının, bir başka ifadeyle Lübnan'dan başlayarak

³⁰ Veysel Kurt (Mart 2019), "Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu'da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği", ss. 313-321.

³¹ Vahit Güntay (2020), "Neorealist Yaklaşımdan Vekalet Savaşlarının Analizi; Suriye Krizi Örneği", ss. 508, 511.

Suriye, Irak, İran, Bahreyn, Yemen hattında uzanan “*Direnış Ekseni*”nin zayıflatılması anlamına gelecekti.

Arap baharı hareketlerinin başladığı ilk aylarda, dönemin İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad rejim ile halk arasındaki sorunun diyalog yoluyla çözülmesini, halkın siyasal, sosyal, ekonomik taleplerinin dikkate alınmasını önerirken, İranlı bazı yetkililer ise Esad karşıtı Suriyeli muhalifleri Batı’nın komplosuna bilerek veya bilmeyerek alet olmakla suçlamışlardır. ABD, bazı Batı Avrupa ülkeleri, Türkiye, Suudi Arabistan ve bazı Körfez ülkelerinin de Esad rejimini iktidardan uzaklaştırmak istemeleri ve Suriyeli muhalifleri desteklemeleri karşısında İran; Suriye’nin içişlerine ve toprak bütünlüğüne yönelik olası bir müdahaleyi kendi güvenlik meselesi gibi görerek karşılık vereceği uyarısında bulunmuştur. Küresel ve bölgesel aktörlerin zaman zaman doğrudan, çoğunlukla ise devlet-dışı silahlı aktörler aracılığıyla çatışmalara müdahil olmaları Suriye’yi adeta bir vekalet savaşı sahası haline getirmiştir. Suriye’deki çatışma sahasından çıkar beklentisi olan küresel ve bölgesel güçler kendi çıkarlarına hizmet edecek vekil grupları destekleyerek sorunun uluslararası boyut kazanmasına sebep olmuşlardır.

2011’de başlayan Arap Baharı protestolarının kısa bir zaman sonra Suriye’ye sıçramasının ardından, Aralık 2024’te Beşar Esad yönetiminin iktidardan uzaklaştırılmasına dek geçen zamanda, rejimin küresel ve bölgesel baskılara direnmesinin arkasındaki en önemli bölgesel güç İran olmuştur. Siyasi ve ekonomik tüm maliyetlerine rağmen İran, Suriye’deki protestoların bastırılması amacıyla başlangıçta yalnızca askeri danışmanlık ve muhaliflerin takibi amacıyla teknik destek verirken, 2012 yılından itibaren Suriye’deki çatışmaların iç savaşa evrilmesi, küresel ve bölgesel güçlerin krize müdahil olmaya başlaması üzerine desteğini başta vekalet savaşı yöntemi üzere askeri boyutuyla arttırarak sürdürmüştür. İran zaman zaman doğrudan, çoğunlukla ise milis ve paramiliter güçler gibi vekil aktörler aracılığıyla Suriye İç Savaşı’na müdahil olan başlıca bölgesel aktör olmuştur.

İran’ın Suriye’deki vekalet savaşının geçmişi uzun yıllara dayanmakla birlikte, Arap Baharı sonrası ortaya çıkan çatışma sahasında dönüşümler geçirmiş ve farklı özellikleri ortaya çıkmıştır. İran Suriye’de İran merkezli ve Suriye merkezli vekiller ile iş birliği yapmakla birlikte, özellikle Hizbullah gibi Lübnan merkezli milis örgütlerin operasyonel ve lojistik kabiliyetinden de faydalanmıştır. İran’ın Suriye’de kullandığı vekilleri arasından Hizbullah’tan sonra sayı ve etki bakımından en fazla öne çıkanları ise Irak merkezli milis gruplar olmuştur.

Arap Baharı sürecinde İran, vekilleri sayesinde Suriye’de ve Irak’ta savaşın güçlü bir tarafı olabilmıştır. Özellikle Şii ve İran karşıtı olan DEAŞ’ın 2014’te Musul’u ele geçirmesinin ardından güçlenerek ilerlemesi, İran açısından bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü DEAŞ’ın

Musul'dan sonra Bağdat, Necef, Kerbela gibi Şiiilerin kutsal mekanlarına yönelen Irak'taki yayılmacılığı karşısında Irak ordusu yetersiz kalmış, Irak Başbakanı Nuri el-Maliki İran'dan yardım istemiştir. Irak'ın Şii dini lideri Ayetullah Sistani DEAŞ'a karşı “*Cihad*” çağrısı yaparak onlarca milis grubun bir araya getirilmesini sağlamıştır. Bir süre sonra milis yapıların bir çatı altında toplanmalarıyla paramiliter bir yapı olarak “*Haşdi Şabi (Irak Halk Seferberlik Güçleri)*” kurulmuştur. İranlı komutanlar tarafından eğitilip donatılan Haşdi Şabi, 2016'da Irak'ta resmi bir devlet birimi olmuştur.³² İran'ın Lübnan'da Hizbullah'ı, Yemen'de Ensarullah adı altında Husiler'i temsilcisi gibi kullanması, Irak'ta İran destekli Haşdi Şabi'nin 2017 yılında Irak ordusunun çatısı altına katılması örneklerindeki gibi, Suriye'de iş birliği halinde olduğu Şii milislerin de Suriye ordusunun bir parçası haline gelerek İran'ın Suriye'deki çıkarlarını korumakta rol oynamalarını hedeflemiştir.³³

İran'ın milis ve paramilitier yapılardan başka, özel askeri şirketler ve paralı askerler ile iş birliği tecrübesinin ise Suriye İç Savaşı ile başladığı söylenebilir. Bilhassa İran'ın özel askeri şirketler ile kurduğu bağlantı Rusya ile iş birliği sayesinde gerçekleşmiştir. Nitekim Rusya ve İran'ın, Suriye'de işsizliğin arttığı ve ekonomik koşulların kötüleştiği koşullarda gençleri yüksek maaş vaatleriyle motive ederek, Suriye'nin çeşitli bölgelerinde açtıkları özel askeri ve güvenlik şirketleri bünyesinde, kendileri için savaşacak vekiller haline getirdikleri önemli iddialar arasındadır. Bununla birlikte, sayıca önemli genç bir kitlenin rejim saflarında zorla askere alınmak yerine bu şirketlerde paralı savaşçı olmayı tercih ettikleri de ileri sürülmüştür. Suriye'de bölünmenin artması ve İran-Rusya iş birliğinde çıkar çatışmalarının gün yüzüne çıkması üzerine İran, Rusya aracılığıyla iş birliği yaptığı özel askeri şirketler ve paralı askere nazaran İran devletine bağlılığı yüksek olan silahlı aktörlerle çalışmaya ağırlık vermiştir.³⁴

Yemen'de, İran destekli Husiler'in 2014'ten itibaren görülen ilerleyişine karşı, Suudi Arabistan öncülüğünde bazı Körfez ülkelerinin de dahil olduğu koalisyon güçleri tarafından 26 Mart 2015'de başlayan “*Kararlılık Fırtınası*” operasyonunda da İran'ın paralı askerler kullandığına dair haberler medyaya yansımıştır.³⁵ Ortadoğu'da başlayan Arap Baharı hareketleri ile ortaya çıkan isyan dalgasının İran'a sıçramasından ve “*Direnış Ekseni*”ni zayıflatmasından endişe eden İranlı yetkililer; Lübnan, Yemen, Irak, Afganistan, Pakistan gibi ülkelerden paralı asker

³² Ali Semin (2021), “Irak'ta ‘Devlet İçinde Devlet’ Olarak Haşdi el-Şabi ve el-Nuceba Hareketi”, *Kriter Dergi*, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://kriterdergi.com/dis-politika/irakta-devlet-icinde-devlet-olarak-hasdi-el-sabi-ve-el-nuceba-hareketi>.

³³ Veysel Kurt (2018), “Ortadoğu'da Güvenliğin Dönüşümü” içinde (editör: Veysel Kurt) *Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri*, Ankara: SETA, s. 35.

³⁴ *Al-Monitor* (2021), “Suriye: Rusya ve İran'ın Nüfuz Yarışı Özel Güvenlik Şirketlerine Uzandı”.

³⁵ *Anadolu Ajansı* (26 Mart 2015), “Yemen'de ‘Kararlılık Fırtınası’ Operasyonu”, 26.03.2026, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemende-kararlilik-firtinasi-operasyonu/63227>.

temin etmeye ve bunları Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından İran'ın buradaki çıkar alanlarının korunması ve oluşacak yeni düzende İran'ın da söz sahibi olabilmesi amacıyla kullanmaya başlamışlardır. İran'ın bilhassa Suriye İç Savaşı'nda iş birliği yaptığı başlıca paralı askerlerin Afgan Şiiilerin oluşturduğu “*Fatimiyyun Tugayı*” olduğu bilinmektedir.³⁶ İran'ın paralı askerlerle olan ilişkisini reddeder şekilde, Afganistanlı Şii milislerin “*gönüllü olarak*” Suriye'ye gittiklerine dair haberler İran basınında yer almıştır. Ancak Suriye'ye rejim ve İran saflarında savaşmak üzere giden binlerce Afganistanlı Şii'ye İran tarafından ikamet ve istihdam hakkı vaad edildiği gündeme gelmiştir.³⁷

Özellikle Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani'nin ABD'nin hava saldırısı sonucu 3 Ocak 2020 tarihinde öldürülmesinin ardından İran'ın, Afganistanlı ve Pakistanlı paralı askerlere ilave olarak, yerel Araplarla da iş birliği geliştirdiği ve Suriye'de yerel Arap unsurlardan oluşan silahlı güçler kurmaya yönelerek bunlara aylık maaş ödediği iddia edilmiştir. Dolayısıyla, İran'ın çıkar ve hedefleri doğrultusunda Kasım Süleymani tarafından geliştirilmiş olan silahlı grupları savaştırma politikası, Süleymani'den sonra da devam ettirilmiş, söz konusu silahlı birliklerin Suriye'de yoğun şekilde varlıklarını sürdürdükleri görülmüştür.³⁸ Neticede İran'ın bilhassa Arap Baharı'ndan sonra Suriye İç Savaşı'nda olmak üzere bölgede uyguladığı vekalet savaşı çok sayıda askeri personelini ve danışmanını sahaya sürme fırsatı vermiş, belki de konvansiyonel güç unsurları ile elde edemeyeceği bir nüfuz alanına daha az maliyetle ulaşması mümkün olmuştur.

Sonuç

İran'ın Ortadoğu'da başta Lübnan, Yemen, Irak, Suriye gibi ülkelerde vekilleri olarak görev alan devlet-dışı silahlı aktörler aracılığıyla uyguladığı stratejisinin temel hareket noktaları; mevcut nüfuz ve güvenlik alanını koruma, Şii nüfus üzerinden yayılma ve yeni çıkar alanları elde etmektir. Lübnan'da Hizbullah'ın hem askeri, hem de siyasi kanatta İran lehine tutumları, Yemen'de Husiler'in söz sahibi olarak İran ile iş birliği yürütmesi, İran destekli Haşdi Şabi'nin Irak'ta resmi silahlı kuvvetlere dahil olması ve söz konusu vekil aktörler aracılığıyla İran'ın bu

³⁶ Osman Sağırlı (2016), “Ortadoğu’yu Özel Ordular Dizayn Ediyor”, 28.05.2016, *Türkiye Gazetesi*, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/orta-doguyu-ozel-ordular-dizayn-ediyor-373003>.

³⁷ Mark Lobel (2015), “İran’ın Suriye’ye Gönderdiği Paralı Askerler”, *BBC News Türkçe*, 19.06.2015, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150619_suriye_afgan_parali_askerler.

³⁸ *Anadolu Ajansı* (2020), “İran Suriye’de İlk Kez Yerel Araplardan Paralı Savaşçı Almaya Başladı”, 09.01.2020, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://www.star.com.tr/dunya/abd-karsisinde-taktik-degistirdiler-haber-1505681/>.

ülkelerde çıkarlarını korumaya devam edebilmesi, İran'ın bölgedeki etkisinin boyutlarını göstermektedir.

İran'ın Suriye'den Yemen'e, hatta Afganistan'a kadar uzanan geniş bir ekseninde başta Şii milisler olmak üzere devlet-dışı silahlı aktörler ile kurduğu ilişki ve bu silahlı vekil aktörleri söz konusu bölgede İran'ın çıkarlarını korumak amacıyla savaştırması, devlet ile devlet-dışı silahlı aktörler arasındaki ilişkiler ağının en önemli örneklerindendir. İran'ın vekalet savaşı tecrübesi, bir devletin silahlı vekil grupları kendi sınırları içinde veya başka ülke topraklarında nasıl mobilize edebildiğini açıkça göstermektedir.

İran'ın Ortadoğu başta olmak üzere genel itibariyle vekalet savaşı uyguladığı coğrafyalarda özel askeri şirketler ile güçlü bir bağ kurmadığı görülmektedir. Çatışma alanlarında özel askeri şirketlerin etkilerinin büyümesi halinde vekalet ettiği asıl aktörden kopmalarla bağımsız aksiyon almaları, dolayısıyla asıl aktör olan devletin savaştaki ana rolünü vekiline kaptırabileceği endişesi, İran'ın daha ziyade paramiliter güçleri, yerel milisleri ve paralı askerleri desteklemeyi tercih etmesinde etkili olmuştur.

İran'ın devrim sonrası siyaseti ve dış politik kararları incelendiğinde, mezhep ve kimlik temelli politikalar uyguladığı yönünde kamuoyunda genel bir kanaat mevcuttur fakat İran'ın tarihi, kültürü, konumu gibi faktörler ve bölgenin hızla değişen dinamikleri göz önüne alındığında, yalnızca mezhep merkezli bir dış politika izlediğini iddia etmek doğru olmayacaktır. Zira İran, vekalet savaşı uygulaması da dahil olmak üzere, genel olarak dış politikada reel çıkarları çerçevesinde ve politik seçeneklerin çeşitliliğinde bir pragmatizm uygulamaktadır. Ancak bununla birlikte vekalet savaşı politikası özelinde, çoğunlukla vekilleri organize etme ve Sünni silahlı yapılara karşı mücadelede din, mezhep, ideoloji gibi kavramları bir motivasyon unsuru olarak kullandığı görülmektedir.

Sonuç olarak; BM gibi uluslararası kurumların uluslararası düzeni tesis etmekte yetersiz kaldığı sistemde İran'ın maruz kaldığı uluslararası yaptırımlar, izolasyon ve ayrımcılığın neticesinde; tehditlerle mücadele etmek, varlığını ve güvenliğini korumak, bölgedeki nüfuzunu ve müttefiklerini muhafaza etmek ve mümkünse yeni nüfuz alanları elde etmek maksadıyla yöneldiği askeri-politik tercihlerden birinin “vekalet savaşı” olduğu görülmüştür. Zira devletler açısından geleneksel konvansiyonel güç kullanmanın yetersiz veya daha maliyetli olacağına öngörüldüğü durumlarda daha cazip bir yöntem olarak vekalet savaşı tercih edilebilmektedir. Bu kapsamda İran'ın da küresel ve bölgesel düzeyde güvenlik tehditleriyle mücadele etmek, yukarıda sözü geçen bazı bölge ülkelerindeki çıkarlarını korumak ve hedeflerine ulaşmak amacıyla, kendi düzenli birlikleri aracılığıyla geleneksel konvansiyonel yöntemlerle sıcak

çatışmaya girmekten ziyade, yerel silahlı yapılarla iş birliği yaparak daha düşük maliyet ve basit teknolojiyle hedef ülkenin derinlerine kadar sızabildiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- *Al-Monitor* (2021), “Suriye: Rusya ve İran’ın Nüfuz Yarışı Özel Güvenlik Şirketlerine Uzandı”, 04.02.2021, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2021/02/syria-iran-russia-recruit-private-security-companies.html>.
- *Anadolu Ajansı* (2015), “Yemen’de ‘Kararlılık Fırtınası’ Operasyonu”, 26.03.2015, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemende-kararlilik-firtinasi-operasyonu/63227>.
- *Anadolu Ajansı* (2020), “İran Suriye’de İlk Kez Yerel Araplardan Paralı Savaşçı Almaya Başladı”, 09.01.2020, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://www.star.com.tr/dunya/abd-karsisinde-taktik-degistirdiler-haber-1505681/>.
- Arıöz, Zeynep (2019), “Küreselleşme Sürecinde Güvenliğin Dönüşümü: Özel Askeri Şirketler”, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 2(1), ss. 20-33.
- Byman, Daniel L. (2018), “Why Engage in Proxy War? A State’s Perspective”, 21.05.2018, Brookings, Erişim Tarihi: 08.06.2026 , Erişim Adresi: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/05/21/why-engage-in-proxy-war-a-states-perspective/>.
- Eker, Sami (2015), “Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(1), ss. 31-66.
- Erkmén, Serhat (2019), “Silahlı Güçler; Ordular, Para-Militer Yapılar, Özel Askeri Şirketler”, *Uluslararası İlişkiler Konseyi*, 39, ss.1-7.
- Fox, Amos C. (2019), “Conflict and the Need for a Theory of Proxy Warfare”, *Journal of Strategic Security*, 12(1), ss. 44-71.
- Gök, Ali (2021), “Suriye ve Libya’da Meydana Gelen Çatışmaların Vekalet Savaşı Teorisi Kapsamında Karşılaştırılması”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 10(1), ss. 121-150.
- Groh, Tyrone L. (2019), *Proxy War: The Least Bad Option*, California: Stanford University Press.
- Guntay, Vahit (2020), “Neorealist Yaklaşımdan Vekalet Savaşlarının Analizi; Suriye Krizi Örneği”, *TESAM Akademi Dergisi*, 7(2), ss. 491- 516.
- Koncağül, İzzet (2022), “Suriye Krizi, Vekalet Savaşları ve Türkiye” içinde (editörler: Hüsnü Özlü & İzzet Koncağül) *Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar*, Ankara: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, ss. 65-89.

- Konukcu, Yasemin (2018), “İran’ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi”, *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(3), ss. 74-91.
- Kurt, Veysel (2019), “Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu’da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği”, *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), ss. 307-326.
- Kurt, Veysel (2018), “Ortadoğu’da Güvenliğin Dönüşümü” içinde (editör: Veysel Kurt), *Ortadoğu’da Ulusal Güvenlik Stratejileri*, Ankara: SETA, ss. 15-36.
- Lobel, Mark (2015), “İran’ın Suriye’ye Gönderdiği Paralı Askerler”, *BBC News Türkçe*, 19.06.2015, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150619_suriye_afgan_parali_askerler.
- Öztürk, Selim (2020), “İran Destekli Terörist Grupların Suriye’deki Varlığı”, 13.02.2020, *Anadolu Ajansı*, Erişim Tarihi:08.06.2026, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iran-destekli-terorist-gruplarin-suriye-deki-varligi-/1732926>.
- Sağırılı, Osman (2016), “Ortadoğu’yu Özel Ordular Dizayn Ediyor”, 28.05.2026, *Türkiye Gazetesi*, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/orta-doguyu-ozel-ordular-dizayn-ediyor-373003>.
- Semin, Ali (2021), “İrak’ta ‘Devlet İçinde Devlet’ Olarak Haşdi el-Şabi ve el-Nuceba Hareketi”, *Kriter Dergi*, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://kriterdergi.com/dis-politika/irakta-devlet-icindevlet-olarak-hasdi-el-sabi-ve-el-nuceba-hareketi>.
- Singer, Peter Warren (2001/2002), “Corporate Warriors: The Rise and Ramifications of the Privatized Military Industry”, *International Security*, 26(3), ss. 1-46.
- Small, Michelle (2006), “Privatisation of Security and Military Functions and the Demise of the Modern Nation-State in Africa”, *Occasional Paper Series*, 1(2), ss. 1-44.
- Stephens, Kiahna (2021), “Proxy Wars and Their Impacts”, 12.01.2021, The Borgen Project, Erişim Tarihi: 08.06.2026, Erişim Adresi: <https://borgenproject.org/proxy-wars-and-their-impacts/>.

- Yeşiltaş, Murat & Duran, Burhanettin (2018), “Ortadoğu’da DDSA’ların Yükselişi” içinde (editörler: Murat Yeşiltaş & Burhanettin Duran), *Ortadoğu’da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, Ankara: SETA, ss. 9-30.